ELENA VĂCĂRESCU

MEMORII

Selecție şi traducere din limba franceză de
Aneta şi **Ion Stăvăruş**

Prefață şi note de
Ion Stăvăruş

Ediție revizuită de Elena Coman

Editura BOOKSTORY
Bucureşti
– 2022 –

Cuprins

Prefață 5
Notă asupra ediției 9
Mărturisiri 12

I. PRIMII ANI • ANI DE COPILĂRIE • VÂNAREA URSULUI 23
Primii ani 23
Ani de copilărie 27
Vânarea ursului 38

II. ALECSANDRI • EMINESCU • CARAGIALE • IULIA HASDEU • TITULESCU, MARELE NOSTRU TITUS… 45
Alecsandri 45
Eminescu 46
Caragiale 47
Iulia Hasdeu 49
Titulescu, marele nostru Titus… 51

III. HUGO, PARNASUL ŞI CEI DIN JUR • TREI SALOANE 72
Hugo, Parnasul şi cei din jur 72
Trei saloane 90

IV. PENTRU CE SCRIU NIEZSCHE FĂRĂ *T* • GABRIELE D'ANNUNZIO • ELEONORA DUSE • PAUL BOURGET • ÉDOUARD HERRIOT • HENRI BERGSON • PAUL VALÉRY 113
Pentru ce scriu Niezsche fără *t* 113

Gabriele d'Annunzio – o altă mare prietenie 120
Eleonora Duse 138
Paul Bourget 149
Édouard Herriot 150
Henri Bergson 154
Paul Valéry 157

V. LACUL • TRIANON • DINEU LA PEN-CLUB • LA REVEDERE, DOMNULE LEBRUN! • CASE CU AMINTIRI • BRAZII CARPAȚILOR 172
Lacul 172
Trianon 174
Dineu la Pen-Club 176
La revedere, domnule Lebrun! 178
Case cu amintiri 181
Brazii Carpaților 186

VI. CASA VĂCĂREŞTILOR • DISCURSUL MEU DE PRIMIRE LA ACADEMIA ROMÂNĂ • DESTIN 193
Casa Văcăreştilor 193
Discursul meu de primire la Academia Română 199
Destin 216

Prefață

Descendentă în linie directă din spița glorioasă a Văcăreştilor-poeți (nepoată a lui Iancu, autorul Primăverii amorului*), Elena Văcărescu (1864-1947) a încheiat şirul strămoşilor care au răspuns, cu pana şi cu inima, celebrului* Testament *al lui Ienăchiță Văcărescu. Prin opera literară, precum şi prin vasta sa activitate*[*]*, ea s-a pus neîncetat, din dragoste şi cu ambiție, de la vârsta adolescenței până la octogenat, în slujba culturii române şi a afirmării spiritului național dincolo de meridianul locului.*

„Ambasadoarea sufletului românesc" (cum au numit-o cu egală admirație Nicolae Iorga şi Camil Petrescu), cu o biografie excepțional de bogată, a trăit evenimente şi întâmplări desfăşurate pe un orizont ce ne apare de-a dreptul fabulos, întins de la vatra natală de sub poalele Carpaților până în îndepărtate colțuri ale lumii, iar martora lor s-a dovedit a fi înzestrată pe deasupra şi cu o memorie fenomenală. Anii de copilărie petrecuți îndeosebi la Văcăreştii dâmbovițeni, intrarea de timpuriu în spațiul spiritual efervescent al Bucureştilor de după Independență, iar mai apoi introducerea prin favoare în saloanele literare ale Parisului din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, trăirea de aici înainte în vâltoarea unor evenimente epocale pentru civilizația şi cultura umanității, în contact direct şi prosper cu

[*] Prezentate de noi în monografia *Elena Văcărescu* (Editura Univers, Bucureşti, 1974) şi în volumul antologic *Elena Văcărescu: Scrieri alese* (Editura Minerva, Bucureşti, 1975).

mai multe generații de scriitori, artişti, politicieni, diplomați, ziarişti etc. – toate acestea au fost consemnate în sute şi sute de pagini memorialistice presărate în reviste, conferințe, interviuri, cărți. În volume au fost adunate doar o parte: culegerea cea mai substanțială pe care a reuşit să o publice, cu un an înainte de moarte, este Mémorial sur le mode mineur *(al cărei titlu i-a fost inspirat de Verlaine: „Tout en chantant sur le mode mineur" – sună un vers din* Clair de lune); *însemnări din călătorii protocolare la curți princiare europene au apărut sub titlul* Rois et reines que j'ai connus *(1908); un periplu mediteraneean şi nord-african îl notează sumar într-o broşură-album* – La Croisière bleue *(1935). O vastă panoramă a amintirilor sale era destinată să fie* Le roman de ma vie, *lucrare pe care a început să o redacteze în 1942, dar, tulburată de evenimentele ultimului război şi apăsată de vârstă, urmaşa Văcăreştilor n-a mai avut nici răgazul, nici puterea să o ducă la bun sfârşit, lăsând în manuscris unele fragmente de o emoționantă evocare a copilăriei şi a adolescenței, iar în rest, note răzlețe, mici eseuri, crochiuri fugare, planuri de capitole.*

Scriitoarea s-a antrenat în descrieri vii şi colorate, introducând cititorul în peisajul natural şi uman din multe părți de lume unde s-a oprit emoționată: castele şi parcuri princiare, saloane mondene şi literare, temple ale artei şi civilizației durabile din Franța, Germania, Anglia, Italia, Spania, Egipt… Impresiile sale rețin cadrul general şi unele linii specifice de detaliu, autoarea cufundându-se cu vădită plăcere în istorie, etalând erudiție în cultură şi în artele cele mai diverse, în folclor şi, mai ales, în literatură. Este o proză de

evocare caldă, sentimentală, mizând pe plasticitatea imaginii şi pe efectul retorismului, la ea în intimă preferinţă.

De un mare interes sunt, fără îndoială, amintirile literare ale scriitoarei noastre, căci, favorizată de soartă, Elena Văcărescu i-a cunoscut direct pe Victor Hugo şi pe Frédéric Mistral, pe Vasile Alecsandri, Ion Luca Caragiale şi Alexandru Macedonski, pe Leconte de Lisle, Sully Prudhomme şi José-Maria de Hérédia, pe Anna Brâncoveanu de Noailles, Marcel Proust, Anatole France, Maurice Barrés şi Paul Valéry, pe Nicolae Iorga, Octavian Goga şi Lucian Blaga, pe Gabriele d'Annunzio, Miguel de Unamuno, Rabindranath Tagore şi încă alţi scriitori ai lumii sau consângeni, bucurându-se din partea multora de sinceră prietenie şi preţuire.

Galeria de portrete ale oamenilor de litere este completată cu evocări ale unor personalităţi artistice, politice, diplomatice în preajma cărora a fost şi cu care a colaborat sau pe care le-a cunoscut prin jocul hazardului, impresionând-o: filozoful Friedrich Nietzsche, Édouard Herriot, Aristide Briand, Nicolae Titulescu, Sarah Bernardt, Eleonora Duse şi încă mulţi alţii, întâlniţi îndeosebi în lumea Parisului şi a Ligii Naţiunilor din Geneva, unde şi-a îndeplinit cu strălucire misiunile diplomatice încredinţate de ţara sa. Memorialista a ţinut să contureze mai întotdeauna profiluri luminoase, decupate numai (sau aproape numai) cu această efigie din ceaţa amintirii. Cu un sentiment al pietăţii mereu prezent, ea nu e în stare să admonesteze, ci îşi cenzurează cu grijă generoasă orice pornire umorală care ar putea să întineze o memorie sau să umbrească un chip dispărut. Atitudinea de largă înţelegere şi îngăduinţă umană, de sinceră şi dăruită prietenie, de exaltare la bucurie şi compasiune la durere o caracterizează.

Cu toate că relatările memorialistei nu excedă în abundență de date şi detalii, ele nu devin mai puțin importante din punct de vedere documentar, căci în multe locuri acestea revelează fapte şi imagini inedite care pot interesa, nu ne îndoim, specialişti şi cercetători din varii domenii, precum şi marele public. Şi, nu în ultimul rând, merită a fi cunoscute opiniile Elenei Văcărescu privind evenimentele pe care le-a trăit şi oamenii de seamă ai timpului său – totul proiectat în lumina sentimentelor ei patriotice şi umanitare. Cititorul acestor Memorii *va afla în ele mărturii ale unui timp zbuciumat, oglindit într-o mare şi statornică conştiință românească, demnă de legatul strălucitului ei înaintaş – Ienăchiță Văcărescu.*

ION STĂVĂRUŞ

Notă asupra ediției

La alcătuirea acestei culegeri de *Memorii* ale Elenei Văcărescu au fost folosite texte provenind din surse diferite – volume tipărite, periodice, manuscrise –, indicate mai jos pentru fiecare titlu în parte.

1. *Mărturisiri* – Articol cu acelaşi titlu apărut în revista „Gândirea" (anul VI, nr. 6-8/1926). Semnat Elena Văcărescu; fără precizarea că ar fi o traducere.

2. *Primii ani – Premières années*, manuscris în Fondul Elena Văcărescu, II, Biblioteca Academiei Române.

3. *Ani de copilărie – Années d'enfance*, fragment din manuscrisul *Le roman de ma vie*, în fond. cit., Biblioteca Academiei Române.

4. *Vânarea ursului – Chasse à l'ours*, în *Mémorial sur le mode mineur*, Ed. La Jeune Parque, Paris, 1946, p. 37-44.

5. *Alecsandri* – Fragment din articolul *Vasile Alecsandri, expresie a latinității româneşti*, în „Calendarul femeii", Cluj, 1929. Semnat Elena Văcărescu; fără precizarea că ar fi o traducere.

6. *Eminescu* – Fragment din *Carmen Sylva et Eminesco*, manuscris dactilo, în posesia traducătorilor.

7. *Caragiale* – Fragment din *Carmen Sylva et Caragiale*, manuscris dactilo, în posesia traducătorilor.

8. *Iulia Hasdeu* – Evocare cu acest titlu, manuscris în fond. cit., Biblioteca Academiei Române.

9. *Titulescu, marele nostru Titus… – Titulesco, nôtre grand Titus…*, manuscris dactilo cu corecturi ale autoarei, în posesia traducătorilor.

10. *Hugo, Parnasul şi cei din jur* – Textul reprodus are la bază capitolul *Hugo, le Parnasse et ses alentours* din *Mémorial sur le mode mineur* (p. 144-157), îmbogățit cu substanțiale completări din conferința „Souvenirs littéraires", apărută în revista

„Conferencia" (anul XXII, l928) şi din manuscrisul *Le roman de ma vie*, în fond. cit., Biblioteca Academiei Române.

11. *Trei saloane – Trois salons*, în „Conferencia" (anul XXVIII, nr. 8/1934).

12. *Pentru ce scriu Niezsche fără* t – *Pourquoi j'ecris Niezsche sans t*, în *Mémorial sur le mode mineur* (p. 135-143).

13. *Gabriele d'Annunzio*, manuscris dactilo cu corecturi ale autoarei, în posesia traducătorilor.

14. *Eleonora Duse – Da Duse*, în *Mémorial sur le mode mineur* (p. 163-176).

15. *Paul Bourget* – Fragment din manuscrisul *Le roman de ma vie*, în fond. cit.

16. *Édouard Herriot* – Capitol cu acest titlu în *Mémorial sur le mode mineur* (p. 218-223).

17. *Henri Bergson* – Capitol cu acest titlu în *Mémorial sur le mode mineur* (p. 203-206).

18. *Paul Valéry* – Textul reprodus are la bază capitolul *Paul Valéry* din *Mémorial sur le mode mineur* (p. 207-217), completat cu fragmente din manuscrisul *Le roman de ma vie*, în fond. cit.

19. *Lacul – Le Lac*, în *Mémorial sur le mode mineur* (p. 109-111).

20. *Trianon* – Manuscris dactilo, cu acelaşi titlu, redactat în limba română, în fond cit.

21. Dineu la Pen-Club – Manuscris dactilo, cu corecturi ale autoarei, în posesia traducătorilor.

22. *La revedere, domnule Lebrun! – Au revoir, monsieur Lebrun!*, în *Mémorial sur le mode mineur* (p. 244-247).

23. *Case cu amintiri* – Capitolul *Mes déménagements*, în *Mémorial sur le mode mineur* (p. 260-267).

24. *Brazii Carpaţilor* – Articolul *Sapins des Carpathes*, în „Echos de France" (anul II, nr. 17/1947). Semnat Hélène Vacaresco.

25. *Casa Văcăreştilor* – Articol cu acelaşi titlu publicat în revista „Boabe de grâu" (anul IV, nr. 10/1933). Semnat Elena Văcărescu. Traducere din limba franceză de Emanoil Bucuţa.

26. *Discursul meu de primire la Academia Română – Mon discours de réception á l'Académie Roumaine*, titlu scris de mâna autoarei pe manuscrisul dactilo în limba română; în posesia traducătorilor.

27. *Destin – Destinée*, în *Mémorial sur le mode mineur* (p. 268-272).

La reproducerea acestora am procedat uneori la eliminarea unor paragrafe ce constituiau în genere digresiuni, detalii nesemnificative, informaţii specioase care începţoşau limpezimea excursului (părţile omise sunt semnalate prin […]). Cinci dintre textele reproduse (*Mărturisiri, Alecsandri, Trianon, Casa Văcăreştilor* şi *Discursul meu de primire la Academia Română*) se cunosc numai în versiune românească, aceasta aparţinând fie memorialistei înseşi, fie unor traducători; în cazul acestora am operat corecturile cerute de gramatica actuală.

În ceea ce priveşte ordinea secvenţelor ce compun acest volum memorialistic, după cum lesne se poate constata, nu ne-am condus după criteriul cronologic al elaborării textelor, ci am optat în favoarea aceluia care poate să confere conţinutului o mai sigură unitate interioară.

Atât traducerea textelor memorialistice propriu-zise, cât şi cea a versurilor conţinute ne aparţin.

TRADUCĂTORII

Mărturisiri

De-ar şti să spună ursitele ce vor de la noi şi de-am avea puterea să le răstălmăcim ţinta şi faţa! Eu, cea dintâi, mi-aş fi sfâşiat mâinile acestea care au urzit atâta zbucium şi atâtea dureri au prilejuit. Dintre acestea din urmă, cine ar fi putut-o prezice pe cea mai statornică şi cea mai vie – otravă de esenţă subtilă picurându-mi în vine din pana-mi scriitoricească? Cine mi-ar fi putut-o prezice pe vremea când, tânără şi vrăjită de serile toamnei noastre, simţeam înfrigurată dogoarea flăcării pe care-n adânc mi-o nutrea visul ereditar? Când, fie de pe banca ce stăpânea câmpia, fie de pe trunchiul cu muşchi, mă lăsam furată de apele serii şi desluşeam în depărtare un cortegiu de plugari pe drum spre casă sau o copilă cu rochie stacojie şi podoabe de frunziş ce păşea mărunt peste puntea străjuită de-o fântână? Se-nşirau apoi turmele şi carele cu încărcătura lor de balsam câmpenesc. Trecători grăbiţi îmi urau „bună seara", îngânat de vorba aspră a ciobanilor ce-şi chemau turmele. […] Dincolo de zidurile grădinii, grav şi înclinându-se cu leneşă condescendenţă, puţul vechi scârţâia supărat. […] Eram, în acest decor muntenesc, o fiică a locului, în sângele căreia trăia, bogat, trecutul neamului nostru. Sânge curat, încărcat de poeţi şi de atavisme imperioase, sortit dintru-nceput să nască verb românesc. Şi totuşi, această chemare de dincolo de fiinţa ei, această chemare ce de pe atunci îi brăzda sângele, copila plaiurilor noastre a nesocotit-o.

Zi cu zi, comoara de senzaţii şi simţiri sporea. Erau simţiri şi senzaţii născute din fiinţa locului, izvorâte din contemplarea colinelor familiare şi-a orizontului străbun. Târgovişteа, îmbrăţişând întinderea cu aspru-i braţ de piatră,

închipuie resturile unui câmp de bătaie, ruinele unei cetăţi stăpânite de stafii glorioase. Şi pe drumeagurile ce ocolesc lanurile de porumb, umbre izvorăsc din pământ. Dar mai cu seamă simplitatea augustă şi caldă a decorului vrăjeşte copila. În lumina de nalbă şi de trandafir a înserării, luna însăşi, ştirbită de culorile prea vii de pe sprânceana cerului, nu-i decât o pată de lumină sfâşiată ce întinde capcană argintie unde primele stele vin să se prindă şi să moară. Cât e de caldă şi de sfântă priveliştea! Copila gânditoare, cu artere clocotitoare de cântec, câmpia, umbrele, oamenii şi, deodată, melodia tărăgănată ce vine valuri-valuri din biserica ce-şi înalţă deasupra fagilor crucea – abur uşor şi alb –, totul e frumos, fraged şi românesc.

În jurul copilei vrăjite de sfinţenia locului, drama unei vieţi întregi îşi urzeşte firul. Fiică a frământărilor câtorva generaţii de căutători ai cuvântului românesc, copila va scăpa din mreaja străbunilor. O magie inextricabilă o va îndepărta de verbul sacru, în care străbunii au făcut să răsune bucurii şi dureri, verbul natal al cărui catehism – cea dintâi gramatică românească – unul dintre înaintaşi îl strânge la piept, precum îl arată un portret ilustru.[1]

Tot mai mult seara se înfăşura în manta-i albastră. Turmele adorm. Luna a prins în capcana-i de argint stelele stinse. Copila rătăceşte singură pe plaiurile visului. Şi din depărtări nelămurite, viitorul se naşte clipă cu clipă. Cine-ar putea să-i întoarcă mersul?

*

Anii curgeau şi copila, dintre băncile rustice, se aşază tot mai des pe aceea care privea spre Apus. Un instinct, răsărit şi el din fundul veacurilor, o amăgea tocmai către ţările cărora

soarta le hărăzise un gând şi o năzuinţă mai deosebite de-ale noastre. De bună seamă, Asia o legăna încă pe aripi de mituri, cu scânteieri de nestemate orientale şi cu adâncimi de vis vaporos şi leneş. Dar vântul Răsăritului adusese rele nenumărate. Şi-n mintea copilei, năvălitorii aprigi se perindau cu stăruinţă fatidică, luau proporţii uriaşe, se actualizau. […] Copila privea cu spaimă şi cu ură retrospectivă pe aceşti tulburători ai tihnei strămoşeşti. Apusul, dimpotrivă, în ciuda hrăpărețului vultur imperial, plutea într-un polei de lumină şi respira libertate. Din când în când, suflul acesta vivificator al civilizaţiei ne ajungea o clipă, atât cât trebuia să ne facă să-l dorim nostalgic. În faţa lui Ronsard, păleau regina Saba, Harun-al-Raşid şi înţelepciunea înfloritã a pildelor arabe. Căci eram născuţi cu dragul măsurii şi al limpezimii. Belşugul imaginilor asiatice nu satisfăcea anumite virtualităţi din sufletele noastre.

Şi astfel, în sufletul copilei de atunci se înfruntau două suflete colective, două mentalităţi de neam, două civilizaţii contradictorii, grupate în jurul a două puncte cardinale. Conflict sumar şi simplist, dar violent şi dureros. Mintea ce se deştepta la înţelegere împletea alexandrinii lamartinieni cu stihurile lui Eminescu, înfrăţea pe Jean Racine cu Heliade, pe cronicari cu Joinville. Săpate pe un fond latin, analele rudeniei dintre două neamuri căpătau un relief straniu şi proporţii de frescă. Luminate de aceste gânduri, încolţeau în sufletul adolescentei doruri mari. Năzuia să-şi înalţe glasul mai sus de graniţele idiomului natal, pe care-l simţea, firește, cald şi bogat, dar îl ştia asemenea unor ciorchini încărcaţi de suc şi aruncaţi în teascul din care podgoreni iscusiţi nu izbutiseră încă să stoarcă vinul năimit să-mbete mulţimile. Şi dacă-şi

dorea glasul răsunător departe, şi-l dorea aşa de dragul priveliştilor natale, pentru a spune depărtărilor câtă grație au liniile dealurilor din Dâmbovița, cât de blânzi şi de voinici sunt plugarii locului.

Odată, linia destinului fu gata să se stingă. Străbunii păreau a interveni spre a smulge această dualitate care de-a lungul vieții îmi va fi fost o adevărată unealtă de tortură, un adevărat rug. Înainte de a fi fost învăluit de întunericul ce-i vestea moartea apropiată, Eminescu află de la Maiorescu o veste ce avu darul să-l tulbure: coborâtoarea Văcăreştilor, ea însăşi poetă, îşi scrisese primele versuri într-o limbă străină. Îşi înălță atunci trupul încovoiat, muțenia lui obişnuită se desțeleni şi el rosti frumos cuvinte de anatemă: *„Să nu ştie oare româneşte? Spuneți-le* (era vorba despre părinți, nevinovați totuşi, căci îndeajuns mă nutriseră cu basme şi mă duseseră la şezătorile satului), *spuneți-le că voi învăța-o româneşte* eu *şi-om vedea dacă fiica Văcăreştilor va continua să ne nesocotească."*[2] Hotărâre nerealizată, din păcate. Eminescu se apropia de sfârşit. Când îmi povesti această întâmplare, ochii lui Maiorescu lăcrimară. Amănunt mişcător şi măreț, care s-a încrustat în [adâncul] amintirii mele în aşa chip încât, după aceea, de câte ori publicam ceva, imaginea divinului Eminescu se înălța mustrătoare şi mă obliga să-i cer iertare.

Mânia lui Eminescu s-a manifestat postum. Sau, poate, el însuşi va fi îndreptat împotrivă-mi uneltirile Mnemosynei – zeița amintirii –, căci zeii sunt sub oblăduirea poeților… Într-adevăr, deşi sub altă formă, conflictul adolescenței stăruia încă-n mine. Cuvântul nesocotit al strămoşilor îmi cotropea, confuz, dar implacabil, sufletul, răzvrătindu-se împotriva cuvântului adoptat, căruia îi datorez totuşi ceea ce e mai bun din ceea ce-am putut fi şi de care mă leagă, ca atare, o